اَلْبِدْعَةُ

BİD'AT

(artırma veya eksiltme yoluyla değiştirme yapmak,
dinde türedilik)

Tarih boyunca ve bugün üzerinde çok tartışılan ve hakkında çok yazılan kavramlardan biridir. Kur'an'da dört yerde geçer. Bunların biri fiil, üçü isim (bid' ve bedî') kullanımdır. İsim kullanımların ikisi Allah'ın isim-sıfatı olan Bedî' kelimesidir.

بَدْعٌ

Bid'at kelimesinin kökü olan "bed' bir nesneyi yeniden peyda eylemek anlamındadır." (Asım Efendi; Kaamus tercümesi) Kökün, Arapça'daki ifal kalıbına nakliyle vücut bulan ibda' yine Kaamus Mütercimi'nin ifadesiyle "örneği ve benzeri olmayan bir şeyi ortaya çıkarmak, üretmek demektir." Güzel sanatlardaki özgün üretimlere, özellikle şiir üretimine işte bunun içindir ki ibda' etmek denmiştir. Güzel sanatlara bediiyat denmesi de bundandır. Güzel sanatlar eğitiminin yapıldığı kuruma eski Türkçe'de Darul Bedâi' (güzel sanatlar okulu veya akademisi) denirdi.

إِبْدَاعٌ

بَدِيعِيَّاتٌ

دَارُ الْبَدَائِعِ

بَدْعٌ

اَلْإِبْتِدَاعُ

Bed' kökünün ifti'al kalıbına nakliyle elde edilen ibtida' sözcüğü de yeni bir şey vücuda getirmek anlamında kullanılmakla birlikte daha çok, hoşa gitmeyen şeylerin ortaya çıkarılmasını ifade eder. Kur'an, ibtida' sözcüğünü bu anlamda Hadîd suresi 27. ayette kullanmıştır.

Yeniden vücuda getirmenin olumsuz cephesini ifade için bid' sözcüğü de kullanılmaktadır. Türkçemizdeki 'türedi' sözcüğü bunun tam karşılığıdır. Biraz daha serbest konuşursak bid' kelimesini 'zıp çıktı' diye de tercüme edebiliriz.

Kur'an, bid'at kökünden sözcükleri 4 yerde kullanmıştır. Bunların ikisi olumlu değer ifadesi için, diğer ikisi ise istenmeyen değerlerin ifadesi içindir. Olumlu kullanım, el-bida' kökünden gelen

ve Allah'ın sıfatlarından biri olan el-Bedî' sözcüğüdür ki biri Bakara 117, ötekisi En'am 101. ayettedir. Ve ikisinde de el-Bedî' kelimesi Allah'ı tanımlamak için şu tamlamada kullanılmaktadır: "Yerlerin ve göklerin Bedî'i O'dur."

Bir sıfat olarak Bedî', daha önce aynısı veya benzeri olmayan şeyi veya şeyleri yaratan, vücuda getiren demektir. Allah, göklerin ve yerin Bedî'idir; bir şeye "O1!" dediğinde o şey hemen oluverir.

İstenmeyen değerleri ifade için kullanımın biri isim, biri fiil kullanımdır. İsim kullanım, Ahkaf 9. ayette, Hz. Peygamberin ne olmadığını ifade eden bir beyyine halindedir. Fiil kullanım ise kökün Arapça'daki ifti'al kalıbına nakliyle elde edilen ibtida' kelimesidir, (bk. Hadîd, 27)

Üzerinde olduğumuz bid'at kavramının ruhu, Ahkaf suresi 9 ile Hadîd suresi 27. ayette verilmiştir. Birinci ayette Kur'an, bid'at açısından Hz. Peygamberin durumunu değerlendiriyor. O, türedi bir peygamber olarak ortaya çıkmamıştır. O, tanrısal iradenin planı ve faaliyeti üzere gönderilen ışık ve aydınlık rehberi peygamberlerden biridir.

İkinci ayet olan Hadîd 27'de ise bid'at, kavramsal ve kurumsal açıdan ele alınmakta ve peygamberler tarihinde bu türediliğe örnek olarak Hristiyan ruhban sınıfının icat ettiği (ve sonra da ilkelerine saygılı olmadıkları) ruhbaniyet (monastisizm) gösterilmektedir,

Bid'atın omurgasını tanımamızı sağlayan Hadîd 27 şunu gösteriyor:

1. Bid'atlar, iyi niyetle icat edilebilirler; bu onların bid'at olmasını engellemez.

2. Bid'at olarak ortaya çıkarılan şeye, bir süre sonra bizzat onu icat edenler bile uyamazlar.

Böylece, Kur'an dini açısından dikkatler şu iki noktaya çekilmektedir: Bu dinin ne peygamberi bir türedidir, ne de kavramları ve kurumları. Bu bir dindir ki Yaratıcı onu ilk insanla başlatmış ve asırlar boyunca insanı, onun değişmez, zamanüstü ilkeleriyle eğitmiştir. Bu ilkeler tüm peygamberlerin mesajında aynıdır. Kur'an

bu mesajları toplayan kitaptır. Kur'an'ın din dediğine eklemeler yapan, türedilik yapar ve türedi bir din icat eder. Tamamlanan, kemale eren ve adına İslam denen bir dinin (5/3) türedi kişi, kurum ve kavramlara ihtiyacı yoktur. Niyet ne olursa olsun, bu dine ekleme yapmaya kalkan, türedilik yapmış olur.

Kaamus Mütercimi Asım Efendi'nin, eserinde verdiği bid'at tanımı, bu Kur'ansal inceliklerle bid'atın filolojik yapısını kucaklaştıran bir güzelliktedir. Şöyle tanımlıyor bid'atı, Asım Efendi:

"Kemale erdirildikten sonra dinde ortaya çıkan nesneye denir. Bir deyişe göre ise dinde, Peygamber Aleyhisselam'dan sonra ortaya çıkan tutkulara ve davranışlara denir. Daha çok, dinde ortaya çıkan eksiltme veya artırmalar için kullanılır."

Bid'ati tanıtırken dinin kemale ermesini omurgaya oturtan bu tanım, Arap dilinin anıt bilginlerinden biri olan İbn Manzûr (ölm.711/1311) tarafından da verilmiştir. Ona göre de "bid'at, dinde, kemale erdirilişten sonra ortaya çıkan, icat edilen şeydir." (bk. *Lisanü'l-Arab,* ilgili mad.)

Demek ki, bid'at, dinin vahye dayanan tespitlerine, buyruklarına, kabullerine yapılan ekleme veya bunlarda vücuda getirilen eksiltmedir. Buna göre, bid'at, din bünyesinde söz konusu olur. Hayatın diğer alanlarındaki yeniliklerin bid'at kavramıyla irtibatlandırılması bir saptırmadır. Hatta diyanet denen ve dine getirilen beşerî yorumları da içeren geniş alandaki yenilikler de bid'at kavramı içine girmez. Bid'atin söz konusu edilebilmesi için 'özgün din' bünyesinde yeni icatların olması gerekir. Başka bir deyişle, bid'at, tanrısal alana müdahele ile ortaya çıkan bir olumsuzluktur. Dinin insana bıraktığı alanlardaki yenileşmeler, bu yenileşme adına yapılan müdaheleler yanlış dahi olsa bid'at adını almaz.

Bid'at, Allah'ın din olarak gönderdiğinde olmayan şeyi var göstermektir. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz: Bid'at, vahyin oluşturduğu tevhit geleneğine aykırı kabuller icat etmektir. Bunun içindir ki biz, tevhit geleneğini, putperest Arap gelenekleriyle kirleten Emevîleri bid'at üretiminin babası saymaktayız. Hz. Ali, tevhidi tahrip eden Emevîlerin bu yanına değinirken şöyle diyor: " Onlar fitne denizlerine daldıkça daldılar ve resuller yolunu bırakarak bid'atları aldılar." (Hz. Ali, *Nendi'l-Belâğa,* hutbe 154)

Tevhit geleneğini yıkan Emevîlerin bu tahriplerinin açtığı yaranın acısı sahabî nesli tarafından değişik vesilelerle gündeme getirilmiştir. **520/1126** yılında ölen ve bid'at konusunun akla gelen ilk eserlerinden birini yazmış olan Turtûşî'den birkaç satır alalım:

Peygamberimizin sadık hizmetçisi olan Enes bin Mâlik (ölm. 90/708) bir gün ağlayarak şöyle diyordu:

"Hz. Peygamber'den öğrendiklerimiz içinde bozulmayan tek şey şu namaz kalmıştı: onu da tanınmaz hale getirdiler."

"32/652 yılında ölen sahabî Ebud Derda'ya sordular: 'Resul, bugünkü uygulamalarımıza baksa beğenmeyeceği bir şeyimizi görür müydü?' Cevap verdi: 'Beğeneceği bir şeyimizi görür müydü diye sorsana!' Tabiûn neslinin en büyüğü kabul edilen Hasan el-Basri (ölm. 110/728) şöyle diyor:

"Resul şu mescitlerinizin önünde durup baksa kıble dışında değişmeyen bir şey bulamazdı...!" (Turtûşî; *Kitabu'l-Havadis ve'l-Bida',* 112-113)

Din olmayan geleneklerin kabullerine ters yeni kabuller oluşturmak bid'at olmaz. Bunun içindir ki, bid'at konusunu en iyi anlatanlardan biri olan **Bakiri,** bid'ati "dinde olmayan şeyi dine sokmaktır" şeklinde tanımladıktan sonra şu yolda konuşmuştur: Bid'at, dinin tevkifi (içtihada kapalı) meselelerinde söz konusu olur; âdetlerde ve mubahlarda olmaz. Eskiden yazı divitle yazılırdı, şimdi bilgisayarla yazılıyor. Bunun bid'atla bir ilgisi yok... **(Bakiri, 69)**

Bundan şunu da anlarız: Bid'ati, bid'at-i hasene (güzel bid'at) ve bid'at-i kabîha (çirkin bid'at) olarak ikiye ayırıp sonra da güzel-çirkin kavgası yapmak temelden yanlıştır. Dini bid'atların yığınağına dönüştürmeyi kolayca savunmak için 'güzel bid'at' diye maske bir tabir icat etmenin savunulur yanı yoktur. Ortaya getirilen bir yenilik (veya yeni) dinde olmayan bir şeyi icat etmekteyse, o zaman onun güzeli olmaz. Dine ekleme yapmanın güzeli olacağını söylemekten daha büyük sapıklık olmaz! Ortaya getirilen yenilik, dinle ilgili değil de hayatın başka alanlarıyla ilgili ise onun bid'at kavramıyla hiçbir ilgisi yoktur. Örneğin, "Yemeği parmakla değil de çatal kullanarak yemek bid'attır ama güzel bid'attır" söylemi bir bühtandır. Çünkü dinin, yemeğin nasıl yeneceğine, hele hele parmaklarla yeneceğine ilişkin bir hükmü yoktur ki

çatal ve bıçak kullanarak yediğimizde dine bir yenilik sokmuş olalım.

Bid'at, eski örflerin yerine yeni örfler koymanın adı değildir; dinin tespitlerinin yerine eski veya yeni herhangi bir örfü koymanın adıdır. Bazıları ne hikmetse eski örflere bağlılığı bid'at saymazken yeni örflere en küçük bir itibarı hemen bid'at ilan eder. Oysaki örfün dinleştirilmesi her hal ve şartta bid'attır. Bunun bir kısmı günah bid'ati olur, bir kısmı şirk bid'ati...

O halde, müslüman için bid'atın göstergesi, Kur'an'da yer almamaktır. Çünkü Allah'ın dininin kaynağı Kur'an'dır. Onun dışındaki kaynaklar dinin değil, örfün kaynağıdır.

Ne yazık ki bid'atla ilgili yüzyıllardır yazıp çizenlerin birçoğu, bu kavramı, beşerî-ilahî alan ayrımı yapmadan, 'öncekilerin kabullerine ters düşen şey' olarak değerlendirdiler ve sonuçta bid'atle mücadele adı altında yeni ve daha yıkıcı bid'atlar ürettiler. Bunların birçoğu, başkalarını bid'atle itham ederken kendi mezhebinin kabullerini esas alabilmiştir. Örneğin, bid'at konusunda yazanların en ünlülerinden olan Kurtubî (ölm. 287/900) ve Turtûşî (ölm. 520/1126), mezhepleri olan Mâliki fıkhını esas almış, bu fıkhın kabullerine ters düşen şeyleri bid'at olarak görme yönüne gitmişlerdir.

Eskiye ters düşmenin bid'at olarak nitelendirilmesinin getirdiği yıkım, özellikle sünnet diye önümüze çıkarılan örflerin dinleştirilmesinde belirginleşir. Bu noktada en dirayetli kalemlerin bile zaafa düştüklerini, bazen kendi ölçülerine ters düşmeyi göze alacak kadar eskiye bağlılık gösterdiklerini görüyoruz. Örneğin, bid'at konusunun en ünlü ve dirayetli ismi olan Şâtıbî (ölm. 790/1388), değil uydurma hadislere, zayıf hadislere bile karşı olduğu halde bid'atlarla mücadele için yazdığı eseri el-I'tısam'da اَلْإِعْتِصَامُ birçok zayıf hadisi kullanmıştır. (Bu konuda bk. Atıyye, 9-12)

Çağdaş yazar Atıyye, Endülüslü bilgin Şâtıbî ile ilgili bu saptamayı yapıyor ama arkasından aynı kuyuya kendisi tepe üstü düşüyor. Bakın ne yapıyor: İmamın (devlet başkanının) Kureyş kabilesi dışından da olabileceğini iddia etmeyi bid'ata örnek gösteriyor, (bk. Atıyye, 347 vd.) Bu ne demek oluyor?

Atıyye, bid'atla savaşayım derken şirke yelken açıyor. Çünkü

devlet başkanının Kureyş kabilesi dışından olamayacağını söylemek İslam'ın evrenselliğini yıkıp onu şintoist bir hanedan dinine döndürmek olur ki bunun adı şirktir. Aynı zat, Mutezile mezhebinin akılcı yorumlarının tümünü bid'at kabul etmektedir.

Böylesi yorum ve kabullerle eserlerini bir tür 'hurafe kuyusu'na çeviren rahmetli Ömer Nasuhi Bilmen (ölm.1971) bid'atı şöyle tanımlayabiliyor: "Din hususunda sahabe-i kiram ile tabiûnun iltizam ve delil-i şer'înin iktiza etmediği muhdes şeylerdir." Bu tanımın günümüz Türkçe'siyle ifadesi şu: "Bid'at, din konusunda yüce sahabîlerle onları izleyen kuşağın esas almadığı ve dinsel kanıtların gerektirmediği, sonradan ortaya çıkmış şeylerdir." (Bilmen; *Istüâhat-ı Fıkhıye Kamusu*2/9)

Bu tanıma göre, vahyin kanıtlarıyla, sahabe ve onlan izleyen neslin tavır ve kabulleri aynı değerdedir. Peki, o zaman Allah ve Peygamber diye diretmemizin anlamı nedir?

Ömer Nasuhi merhum, biraz önceki İslam dışı tanımıyla da hızını alamıyor. Kur'an-Peygamber ikilisine eklediği sahabe-tabiûn ikilisine ilaveten mezhepler panteonunu da devreye sokarak şöyle diyor: "Mezahib-i islamiyeden birine intisap iddiasında olup Ehlisünnet velcemaatin akidelerine muhalif i'tikadda bulunan şahsa da mübtedi' denir." (aynı yer)

Kısacası, Bilmen'e göre, elimizdeki fıkıh kitaplarında din olarak önümüze konan şeylerin herhangi biriyle ilgili olarak "acaba" dediğiniz anda bid'atçı olursunuz.

Anlaşılan o ki, bid'at aleyhinde yazanların çoğu, vahyin verilerini değil, kendi mezhep, ırk veya bölgelerinin örflerini esas alarak başkalarını bid'atla itham ettiler. Bid'atı Kur'an'a aykırılık olarak asla tanıtmadılar. Yani bid'atla mücadele adı altında bir tür yozlaştırma yaptılar. Bunu yaparken de en yıkıcı bid'atların babası olan Arap-Emevî saltanatçılarının (kısacası, Arabizmin) kabullerini öne çıkardılar. Bu öne çıkarmayı 'ashabın görüşleri, selefin yolu' yaftalarıyla gerçekleştirdiler.

Kur'an dininde eksiltme veya artırma yoluyla değiştirme olarak ortaya çıkan bid'atın en kötü yanı, genellikle iyi niyetle sergilenmesidir. Bid'at konusunda yazanların en ünlülerinden biri olan Süyûtî (ölm. 911/1505) bu konuda yakınışını şöyle dile getiriyor:

"Bid'atların bir kısmını da halkın ibadet ve Allah'a yaklaşma zannıyla yaptıkları oluşturmaktadır. Oysaki esasında bunların terkedilmesi ibadettir.... Cahiller bunların görüntüsünün ibadeti andırmasına aldanarak esasında yasak olan fiilleri ibadet yerine koymaktadır. Burada aldatıcı olan, 'daha çok ibadet etme' hırsıdır. İşte bu hırs, insanları, ibadet görüntüsü veren bu yasaklan icraya itmektedir. Bu tür ibadetlerin haram olanı vardır, mekruh olanı vardır... Hz. Ömer, cuma namazının ardından *2* rekât ilave namaz kılan bir adamı engelleyip mescitten uzaklaştırmıştır..." (Süyûtî; *el-Bide*\55-57)

Acaba Ömer, günümüzde cuma namazına ilaveten on dört rekât namaz kılınan camileri görseydi ne yapardı?!

Bid'at yüzünden saparak beşerî âdetleri tanrısal din gibi yaşamaya kalkanların vücut verdikleri günah yükünün bid'atı icat edenlerin boynuna bineceği tartışmasızdır. Çünkü Kur'an, ilimsizlik yüzünden insanların sapmasına sebep olanların, saptırdıkları insanların günahlarına ortak olacaklarını çok açık bir biçimde bildirmiştir:

"Onlar, kıyamet günü, kendi günahlannı tamamen yüklendikten başka, ilimsizlik yüzünden saptırdıkları kişilerin günahlarının bir kısmını da yükleneceklerdir. Bakın, ne kötü şey yükleniyorlar." (Nahl, 25)

Büyük usulcü Şâtıbî, bid'atlar konusunun temel eserlerinden biri sayılan el-I'tısam'ında bid'ati, Enam 140. ayette tanıtılan Allah'a iftira çerçevesi içine sokmuş, hatta daha da ileri giderek En'am 137. ayetle irtibatlandırmak suretiyle bir tür şirk gibi algılamıştır. Şâtıbî'ye göre, bid'atın esası, En'am 137, 140 ve Zümer suresi 3. ayette belirginleşmektedir. Yani Şâtıbî'ye göre, bid'at, bir şirk kurumudur ve esası da Allah'a iftira ederek dine ekleme yapmaktır. Bu eklemeler, onları uyduranlar tarafından süslenip püslenmekte ve taklitte rahat arayanlar tarafından benimsenip hayata geçirilmektedir, (bk. Şâtıbî; el-I'tısam, 1/126-139) Şâtıbî işin burasında şunu da belirtiyor: Bid'atçılık, lanetlenmeyi gerektiren istisnaî cürümlerden biridir, (bk. el-I'tısam, 117)

الْإِعْتِصَامُ

Şâtıbi'ye, Ehlibeyt imamlarından destek vardır: İmam Ebu Cafer Muhammed bin Ali el-Bâkır (ölm. 101/720), bid'atçıların yaptıklarını Kehf suresi 103-104. ayetlerde anılan zümrenin yaptıklarıy-

la irtibatlandırarak bid'atın bir tür şirk olduğunu ima etmektedir, (bk. Bâkırî; *Bid'at,* 21)

Bu yaklaşım, bid'atçılara hak ettiklerinden fazla yüklenmek değil midir? Şâtıbî buna olumsuz cevap veriyor. Çünkü bid'atçı, dinde olmayan şeyi dine sokarak ulûhiyetin hakkına tecavüz etmekte, eklediği kabulleri dinleştirmek suretiyle bir tür Şâri' (Tanrı) sıfatı kullanmaktadır. Endülüslü bilgin burada din konusunun en müthiş tespitlerinden birini yapıyor. Şöyle diyor:

"Ma'sıyet yani günah ma'sıyet olarak kaldıkça Allah'a iftira değildir; ama ma'sıyet teşri (dinde kural koyma) aracı yapılırsa Allah'a iftira olur." (bk. el-I'tısam, 2/41) Böyle olunca da elbette ki şirk olur.

Şâtıbî'ye göre, bid'atın kök salarak dinleşmesini kolaylaştıran illetlerden biri de taklitçiliktir. Bilginimiz bu tespitinde Hz, Ali'den esinlenmiş görünüyor. Hz. Ali, bid'atçilikle taklitçilik arasında kopmaz bir ilişki olduğuna yüzyıllar önce dikkat çekmiştir. Diyor ki, "Ey insanlar! Fitnenin doğuşu, izlenen boş ve iğreti arzularla icat edilen hükümler yüzündendir. Bu hükümlerde Allah'ın kitabına aykırılık vardır; bunlarda kişiler kişileri taklit eder." (bk. Bâkırî, 20)

Bid'at sadece nesneler veya ibadetler icat etmekle olmaz. Dinde dayanağı olmayan dinsel tavırlar da bid'attır. Örneğin, Bâkırî, tebliğde veya ibadet hayatında ikraha (zorlama, baskı ve zorlama) gidilmesini bid'at olarak kaydetmiştir. (Bâkırî, 22-26) Demek olur ki, bir şey din içinde ise onun icra tarzının da din içinde belirlenen tarz olması gerekir. Aksi halde bid'at ortaya çıkar. Bu, özellikle ibadet alanında işleyen bir kuraldır. Bid'atlarla mücadelenin âdeta sembol ismi olan Ebu Şâme (ölm. 665/1266) bu noktaya parmak basarken Gazalî'nin şu satırlarının altını çiziyor:

"Yapılan işin Allah'a itaat türünden olması kişiyi itaatkâr yapmaz, itaatten söz etmek için vakit, şartlar ve tertibin de din tarafından belirlenmiş olması gerekir." (Ebu Şâme, 108)

Şâtıbî, tam bu noktada şu önemli saptamayı yapıyor: Bir şey, esası bakımından dinsel olmakla birlikte icra ve uygulaması veni bir kural yaratıyorsa onun terki din olur, (bk. Şâtıbî; *el-I'tısam,* 2/32-34)

Şu halde, âdetin âdet olarak kalması halinde, eklenen ve değiştirilen ne olursa olsun, bid'atten söz edemeyiz. Bizi bid'atten konuşmak zorunda bırakan olumsuzluk, âdetin dinleşmesidir.

Din olarak gönderilende bulunmayan şey olan bid'at, iki şekilde ortaya çıkar: **1.** Dinde eksiltme yaparak ortaya çıkarılan yenilik, 2. Dinde artırma yaparak ortaya çıkarılan yenilik.

Bid'atlara baktığımızda daha çok dinde artırma (Şâtıbî'nin deyimiyle 'tezeyyüd') ifade eden bid'atlarla karşılaşıyoruz. Bunların çoğu da ibadet alanındadır.

Bid'atlar çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Bunların pratik bir önemi yoktur. Bir iki örnek vermekle yetineceğiz.

Bir sınıflamaya göre bid'atlar 4 kısımdır:

1. Açıkça küfür olanlar: Cahiliye âdetlerinin dinleştirilmesi gibi.

2. Büyük günah ile küfür arasında gidip gelenler: Çeşitli fırkaların mezhep saplantıları gibi...

3. Büyük günah (kebîre) sayılanlar: Cinsel perhiz, iğdişleşme, kızgın güneş altında namaz kılma, sürekli oruç tutma gibi...

4. Mekruh olanlar: Ramazan orucu biter bitmez hiç ara vermeden Şevval orucuna başlamak, hutbelerde padişahlara dua etmek, Kur'an'dan belli bir yeri vird edinmek (sürekli aynı yeri okumak) gibi...(bk. Şâtıbî; ***el-I'tısam,*** 2/36-39)

Bir başka sınıflamaya göre, bid'atlar iki kısımdır:

1. Terkî olanlar,
2. Gayrı terkî olanlar.

Birinci kısımda bid'at dinde olan bir şeyin terk edilmesi suretiyle sergilenir; ikinci kısımda ise bid'at, dinin terk edilmesini istediği bir şeyin yaşatılmasıyla sergilenir, (bk. Şâtıbî; ***el-I'tısam,*** **1**/42-45)

Cahiliye →